

Antik elemek és időmértékes verstani játékok Petőfi Sándor költészetében

POLGÁR Anikó

Selye János Egyetem, Komárom, irodalomtörténész, egyetemi docens
ORCID: 0000-0002-0733-6397

Ancient motives and quantitative verse games in the poetry of PETŐFI Sándor

Abstract | In the spirit of the Romantic stylistic ideal, PETŐFI Sándor tried to move away from the earlier paradigm of literary history, in which ancient motives and literary allusions to antiquity played a prominent role. He nevertheless retained traces of certain pre-Romantic poetic roles, but they were strongly overshadowed and relativised. The paper points to concrete cases of the repressed presence of the poetic role inherited from classicism in PETŐFI'S oeuvre: the influence of ancient authors (HORACE, OVID), similarities in motif (e.g. with certain elements of the *Metamorphoses*), temporal verse games (e.g. the rhyming, breaking into two lines and dividing into stanzas of regular dactylic hexameters). These ancient motives are sometimes hidden in the texts as an undercurrent or are manifested as an open polemic with an ancient idea (e.g. the confrontation with the Horatian philosophy of life). The influence of OVID can also be observed at the level of rhetorical structures and in the motifs of transformation. In the narrative poem *Szerelem átka* (*The Curse of Love*), a quadruple transformation takes place. The torment of the transformed characters is immortal, the transformation of the characters only deprives them of their previous form, but not of their previous feelings. This is also the case in ancient transfiguration myths; in Ovidian stories, most of the transfigured characters only fail to speak, they can still think and feel.

Keywords | PETŐFI Sándor, ancient motives, literary allusions, poetic role, quantitative verse games

Aváteszelméletek és a zsenikultusz kritikája után nyilvánvalóvá vált, hogy a költészet művelése szerepjátszás is, önláttatási és énformalási technika. Petőfi költészetének komplexitását vizsgálva Margócsy István felhívja a figyelmet arra, hogy „a régi, klasszikus mondásnak, miszerint »a *stilus* – az ember«, alighanem a kifordításával lenne szerencsésebb költészet-leírási elemzéseink során élni, s előfeltevésként azt leszögezni: »a *stilus* – a szerep«¹. Margócsy szerint Petőfi három szerepet fogadott el a romantika által kínált költőszerepek közül: „a szélsőségesen individualista vallomások költőjét”, „a természetbe és a közösségbe beolvadó” költő, valamint „a népet vezető és irányító profetikus költő szerepét”.² Ezekkel a szerepekkel nem fér össze a görög–latin műveltség látványossá tétele, a mitológiai elemek feltűnő használata vagy az antikos időmértékes verselés bravúros művelése, ennek ellenére ezek a jegyek is jelen vannak a rendkívül sokoldalú, számos világirodalmi (köztük nem egy antik) forrásból is táplálkozó, verstanilag is rendkívül csiszolt Petőfi-oeuvre-ben. Margócsy is utal rá, hogy Petőfinél megmaradtak bizonyos romantika előtti költőszerepek nyomai is, ám „erősen háttérbe szorulnak, fontosságuk relativizálódik”.³ Írásom a klasszicizmusból örökölt költőszerep elfojtott jelenlétének konkrét eseteire (antik szerzők hatása, motivikus hasonlóságok, időmértékes verstani játékok) mutat rá a Petőfi-életműben, melyek vagy rejtetten, alsóbb réteggként, vagy az antik eszménnyel való nyílt polemizálásként jelennek meg.

A természet vadvirága és a folyton tanuló Petőfi

A tanultságot, a poeta doctus létmódját Petőfi humoros-ironikus és lendületesen harsány ars poetica-szerű versekben hárította el magától.

Diligenter frequentáltam
Iskoláim egykoron,
Secundába ponált még is
Sok számár professorom.

A poesisból is ebbe
Estem inter alia;
Absurdum pedig, de nagy, hogy
Ennek kelljen állnia

– írja *Deákpályám* című versében, feltehetőleg selmeci tanulmányaira visszaemlékezve.⁴ A latin–magyar makaróni vers a latin nyelvű betételemekekkel egyszerre mutatja be

1 MARGÓCSY István, *Petőfi-kísérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről* (Pozsony: Kalligram, 2011), 93.

2 Uo., 105.

3 Uo., 106.

4 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1844. január–augusztus): Kritikai kiadás*, szerk. KISS József, RATZKY Rita és SZABÓ G. Zoltán, *Petőfi Sándor összes művei 2* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983), 37 (a továbbiakban: PSÖM 2). A vers értelmezéseit és életrajzi vonatkozásait a kiadás jegyzetei foglalják össze: uo., 293–298.

a deákos képzettséget, ugyanakkor tartalma (a bukott diák pózának felvállalása) alapján meg is tagadja azt, azt is állítva – a költészete révén sikereket elérő, korábban az iskolában viszont a poézisban sikertelen költő példájára hivatkozva⁵ –, hogy az igazi költészethez egész másra van szükség, mint amit az iskola poetica osztálya tanít. Ugyanebben az évben (1844) írja *A természet vadvirága* című verset is, melyben a docu-
tusságot, a klasszicista szabályokhoz igazodást még határozottabban elutasítja:

Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem soh'sem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.⁶

Az ilyen, versekben kialakított szerepekhez járultak a Petőfi-életrajz tanulságai szerint azok a gesztusok, melyek az adott „költői-imágót, akit épp abban az időben írásaiban is kialakított”⁷ voltak hivatottak propagálni. Már a kortársak is felfigyeltek a felvett szerepek és az életrajzi jegyek, illetve a jellem ellentmondásaira. Margócsy idézi Kemény Zsigmond naplóbejegyzését első személyes találkozásukról,⁸ melyből kiütözköznak a híresztelések (melyek szerint Petőfi különc módon öltözködik, bort iszik, műveletlen) és a tapasztalat ellentmondásai (a költő ízlésesen öltözködik, vizet iszik, járatos az angol, francia, német irodalomban).

A költő rendkívüli műveltségét és képzettségét a későbbi Petőfi-szakirodalom is hangsúlyozza. Marót Károly szerint: „Éjjel és nappal *tanul* – Mindent, amiről csak sejteti, hogy ambícióit szolgálhatja, úgy hogy a rengeteg tanulás és olvasás nélkül nem volna tökéletes a róla rajzolt kép.”⁹ Többen hangoztatják az idegen nyelvek ismeretét és a nyelvtanulásnak, a nyelvtudás fejlesztésének tudatos igényét is.¹⁰

5 Petőfi merít a vershez saját iskolai élményeiből, de az életrajzi tényeket eltorzítja. A rossz diák önarcképe legfeljebb a selmeci időszakára illik, itt is csak egy tantárgyból került secundába, vagyis bukott meg, mégpedig magyar történelemből, nem a poesisból (igaz, magyar költészetből, ahogy több más tárgyból is csak I rendű osztályzatot kapott, s ez a secunda előtti legrosszabb kategória volt). PSÖM 2, 296–297.

6 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1844. szeptember–1845. július): Kritikai kiadás*, szerk. Kiss József, KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita és SZABÓ G. Zoltán, Petőfi Sándor összes művei 3 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997), 105 (a továbbiakban: PSÖM 3).

7 MARGÓCSY, *Petőfi-kísérletek...*, 58.

8 Uo., 58–59.

9 MARÓT Károly, „Fejezetek a Petőfi-kérdéshez”, *Irodalomtörténet* 2 (1913): 70–92, 71.

10 „Mikor Aszódról ejött, latinul és németül »elég helyesen« beszélt, a német beszédben Neumannéknál is alkalma lévén a gyakorlatra”. FERENCZI Zoltán, *Petőfi életrajza*, 3 köt. (Budapest: Franklin-Társulat, 1896), 1:95. „[...] már 1838-ban, mikor Aszódról eljött, latinul és németül »elég helyesen« beszélt és később (1840–2) főleg a németben tökéletesítette magát sok olvasással és fordítgatással is (1843-tól a Külföldi Regény tár számára), de a latin írókról se feledkezett meg. Ugyancsak pápai diáksága (1841–42) fordítja

Petőfi latintanulásának és az antik auctorokkal való ismerkedésének elemeit az életrajzi kutatások részletesen kimutatták. „Feltehető, hogy már 8–9 éves korában, Kecskeméten megismerkedett a latin nyelv alapelemeivel”,¹¹ s későbbi iskoláiban a latin volt a tanítási nyelv. Sárszentlőrincen és Aszódon „a tanulók egymás között csak latinul beszélhettek”.¹² A latin alapnyelvnek számított a pesti piaristáknál és Selmezbányán is. Különösen meghatározó volt ebből a szempontból az aszódi korszak, ahol Petőfi kitűnő tanulmányi eredményeket ért el. „A természetrajzot, történelmet és földrajzot (a donatisták a hittant is) magyarul tanulták; minden egyéb tárgy nyelve a latin volt” – írja a költő aszódi tanulóveiről (1835–1838) Ferenczi Zoltán.¹³ Ismertek az iskolában használt tankönyvek, és a tanulmányok menete is követhető:

A grammatisták latin etymológiát és orthographiát tanultak Döring I. cursusa és Chirmani »Exercitia«-i alapján; a syntaxisták a körmondatokon, a latin verstanon folytatták Döring II. cursusa szerint s fordították Cornelius Nepost, Phaedrúst és Ovidiust.¹⁴

Pontos adatok vannak az aszódi könyvtárból kölcsönzött könyvekről is. A listán számos antik művet találunk: Velleius Paterculus latin történeti művét például 1835/36 telén az egész téli szünetben magánál tartotta az akkor tizenhárom éves növendék,¹⁵ később kikölcsönözte Cicero latin szónoklatait és Horatius verseit is – ez utóbbit 1838. január 18-ától többször is újra kivette, s magánál tartotta a tanév végéig.¹⁶ Fordításban is olvasott antik irodalmat, például Cicero leveleit, Platón *Phaidónját* és Theophrasztoz jellemrajzait németül,¹⁷ illetve Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzait* magyarul Tanárki János fordításában (*Némely görög és római nagy emberek élete Plutarchusból*).¹⁸ Természetesen nem lehet biztosra venni, hogy minden kikölcsönzött könyvet el is olvasott, de nyelvtudására és érdeklődésére nézve a listából valóban következtetéseket lehet levonni. Ferenczi a Horatius-rajongást hangsúlyozza, s ebből, illetve saját korának irodalmi preferenciáiból kiindulva arra jut, hogy Petőfit kifinomult ízlése vezette a Ferenczi ko-

figyelmét a francia nyelv tanulása felé, melyet debreceni tele alatt sajátít el az olvasás és fordítás fokáig és Pesten tökéletesít. Főként Shakespeare kedvéért, kit addig csak fordításban olvashatott, 1845–6-ban megtanul angolul – mindezt magánúton [...]” MARÓT, „Fejezetek...”, 71. Petőfi franciatudásáról a Bemhez írt francia nyelvű levelek kapcsán írja Havas Adolf: „Ámbár Petőfi ezen levelei a correct francia stilt meg sem közelítik, mindamellert könnyen folyók és teljesen megérthetők. Petőfi magánszorgalommal sajátította el a modern nyelveket, s valóban csodálatos, hogy a nyelvtanítás akkori gyarló segédeszközeivel, oly rövid idő alatt, a fogalmazásban is ennyire vitte.” PETŐFI SÁNDOR, *Vegyes művei III: Hírlapi cikkek, levelezés, vegyések*, szerk. HAVAS ADOLF (Budapest: Athenaeum R. Társulat, 1896), 476–477.

11 PSÖM 2, 293–294.

12 Uo., 294.

13 FERENCZI, *Petőfi életrajza*, 1:68.

14 Uo.

15 Uo., 1:82.

16 Uo., 1:85.

17 Uo., 1:83–84.

18 Uo., 1:83.

rában kevésbé jó költőnek, frivolsnak tartott Ovidius helyett a 19. században erkölcsi tekintélynek is számító Horatiushoz.¹⁹

Horatius és más antik szerzők hatása

A 19. század második felének és a századfordulónak klasszika-filológiai műveltségű irodalomtörténészei a latin költők közül többnyire Horatiust becsülik a legtöbbre, ezért előszeretettel hangsúlyozzák, hogy a par excellence legnagyobb magyar költőnek tartott Petőfi is Horatiuserért rajongott a leginkább a római irodalomból.

Horatiusnak különösen ódáit kedvelte, utóbb könyv nélkül tudta őket s egy kis alakú kiadását folyton mellénye zsebében hordta. Kedvelt ódája az „aequam memento” kezdetű volt, s valóban azt hihetni, hogy a Horatius férfiaságot és az élet csapásaival szemben nyugalmat tanító költeményei befolytak utóbbi nehéz küzdelmeiben lelkének megszilárdítására

– írja monográfiájában Ferenczi.²⁰ Petőfi és Horatius kapcsolatával Ferenczi korábban tanulmányaiban is részletesen foglalkozott.²¹ Kortársak visszaemlékezéseire is hivatkozva domborította ki az életrajzi háttérrel, és Petőfi jó ízlését védelmezve hangoztatta, hogy a költő Ovidiust is olvasott ugyan, de Horatiust kedvelte jobban:

Orlay írja, hogy 1839 nyarán Ostfi-Asszonyfán a Salkovics Péter öreg írnokával, Lévaival gyakran vitatkozott Horatius elsőségéről Ovidius felett. Már ekkor volt birtokában ódáinak egy kis kiadása, melyet midőn szept. 5-én Sopronba mentek, Orlaynak ajándékozott.²²

Az életrajzi bizonyítékok ellenére Ferenczinek be kell látnia, hogy Horatius hatásának csak csekély nyomait lehet megtalálni Petőfi költészetében, „mert azon ifjúkori költeményei, melyeken e tanulmány nyomait szemlélhetnők, mind elvesztek, kivéve egyet 1839. szept. 4-ről, melyet Sapphoi méretben Orlayhoz írt”.²³ Csak két Horatius-idézetet tud kimutatni Petőfinél, az egyiket a levelezésből, a másikat a *Felhők*-ciklusból. Ez utóbbi esetben az említett „aequam memento” kezdetű óda pár sorának egyszerűsítő fordításáról van szó, a lényeg azonban a horatiusi gondolatmenet tagadása. Ferenczi

19 „Olvasmányai mutatják továbbá, hogy jól tudott németül és latinul egyaránt s ez utóbbi nyelvben ízlése a legnagyobb latin költőhöz, Horatiushoz vezet; már most elébe teszi Ovidiusnak s utóbb is vitatja elsőségét.” Uo., 1:86. A visszaemlékezésekben, még ha nem is hangsúlyozottan, az Ovidius-rajongás is előjön; Ferenczi Petőfi egyik aszódai tanulótlására, Esztergályi Mihályra utalva írja: „Együtt elvonulva merültek el Ovidius *Amorum* librijébe s csak ritkán történt, hogy mások előtt is olvasott volna fel verseiből.” Uo., 1:91.

20 Uo., 1:86.

21 FERENCZI Zoltán, „Petőfi és Horatius”, *Petőfi Múzeum* 5 (1892): 8–10, 37–40, 53–62.

22 Uo., 9. Az említett zsebkiadás adatai: Quintus HORATIUS FLACCUS, *Opera omnia*, szerk. [Charles Auguste Désire] FILON (Paris: A. Mesnier, 1828).

23 FERENCZI, „Petőfi és Horatius”, 9.

megelégszik a párhuzam felmutatásával,²⁴ érdemes azonban a részleteket és a rövid Petőfi-vers bravúros kompozícióját is megfigyelnünk a horatiusi gondolatmenet tükrében. A *Felhők*-ciklus *Viseld egyformán...* kezdetű verse a Horatiustól származó gondolatot idézetként állítja elénk, az antik szerzőt azonban nem nevezi meg, csak utal rá, hogy általában bölcsességeként elfogadott és általánosan ismert gondolatról, életvezetési tanácsról van szó, melyet a vers beszélője fiatalos lendülettel hárit el magától:

„Viseld egyformán jó s bal sorsodat!”
Igy szól, kit a bolond világ bölcsnek nevez.
Az én jelszóm nem ez [...]”²⁵

A latin szöveg a halandó Delliumot szólítja meg, s arra figyelmezteti, hogy lelki nyugalomát (*aequam mentem*, ’egyenlő/egyenletes lelkét’) őrizze meg rossz körülmények között is, s ugyanúgy a jó sorsban is óvja meg a túlzó örömtől:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
*Laetitia, moriture Dellii*²⁶

A verset kommentáló Borzsák István az *aequa mens* ideálját erőteljesen tagadó Petőfi művére is hivatkozik mint a Horatius-vers magyar utóéletének egy fontos állomására. Borzsák szerint az egyébként elvont *aequa mens* „itt szinte hely- (magasság-) megjelenésnek képzelhető: lelkiállapotunk legyen azonos szinten a nehézségekkel (*aequa rebus arduis*), hogy alul ne maradjunk; de ha szerencsénk ívelne túl magasra, tudjuk magunkat megtartóztatni”.²⁷ Az *aequam memento [...] servare mentem* egyszerűsítő megfelelője lehet Petőfinél a „viseld egyformán”, a *mens* megfelelőjének tartható azonban a 6. sorban szereplő „lelkem” szó is. Az egyenletes lélek lesz egykedvűvé a Petőfi-vers 7. sorában, s az elvont gondolat a folyó metaforájában konkretizálódik: „Lelkem nem a folyó leszen, / A melly egykedvűleg / Ragadja magával a rózsalevelet.”²⁸ A vers érdekessége, hogy a lélekhez köthető egykedvűséget a megszemélyesített folyó viselkedésébe látja bele, ugyanakkor Horatius felől olvasva a *sima*, háborgás nélküli folyó képébe a latin *aequus* jelző jelentését is beleérezzük (Pápai Páriz szótárában az *aequus* első jelentése:

24 „[...] a Felhők egyikében (Viseld egyformán...) a már ismertetett kedvelt ódájának első 2 sorát idézőjelben fordítja le s »a bölcs«-nek tulajdonítja, ellentétbe állítván saját természetével”. Uo., 53.

25 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1845. augusztus–1846): Kritikai kiadás*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Petőfi Sándor összes művei 4 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003), 114 (a továbbiakban: PSÖM 4).

26 HORATIUS, *Opera omnia*, 34.

27 HORATIUS, *Ódák és epódoszok*, szerk. BORZSÁK István, *Auctores Latini 18* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002), 196.

28 PSÖM 4, 114.

sima).²⁹ A tavasz és az ősz, a rózsalevél és a száraz fű: a jó- és balsors, a korábban (a 4. sorban) elvontan is megnevezett örömök és fájdalmak képi megfelelői. A sorrend Petőfinél érdekes módon megfordul, azt sugallva, hogy az örömről mindig fájdalom jön: már az első sorban is a horatiusi sorrenddel szemben a jósors kerül a balsors elé, s később is az örömet és a rózsalevelet követi a fájdalom és az ősz szele által sodort száraz fű képe. Rózsalevélből ráadásul csak egy van, míg a „száraz fűvek” többes számban szerepelnek: az öröm egyszeri (a szép lány egyetlen rózsalevelet vet a folyóba), a fájdalom sokszoros (az ősz szele számtalan száraz fűvet sodor a folyóba), a „kettősen érzem” kitétel viszont a kettő egyforma intenzitására vonatkozik.

Két lelki alkat szembeállításáról van itt szó, ezt a Horatiust és Petőfit összehasonlító szakirodalom a két költő alkati különbségeiként érzékeli. Ferenczi az alkati különbségek mellett (higgadság – szenvedélyesség)³⁰ talál néhány hasonlóságot is: „az az állandóság, szilárdság (constantia), mely Horatius ódáinak sokszor magasztalt tárgya: magasztalt eszménye Petőfinék is”.³¹ Ferenczi közös jegyként emeli ki a költői eredetiség hangoztatását és a költészet iránti szenvedélyes ragaszkodás kifejezését is, elemzi továbbá a hasonló témájú bortalokat.

Petőfi és Horatius viszonyának megítélése nyilvánvalóan függ attól a Horatius-képtől is, amit rávetítünk:

Mit olvashatott ki például Petőfi a „mosolyos” római költőből? Nyilván nem kényelmes bölcsességeket, hanem lázadást a *vultus instantis tyranni* (C. III 3,3) ellen és lelkesedést Horatius soha meg nem tagadott fiatalkori eszményei iránt. Rokonszenvesnek találhatta benne függetlenséghez való ragaszkodását, elutasította viszont a Licinus-óda középszerű-filozófiáját.³²

Újabbán Gábor Dávid foglalkozott Petőfi és Horatius viszonyával, Ferenczi megfigyeléseiből kiindulva a *Jövendölés* című versben és *A helység kalapácsa* záró soraiban mutatott ki Horatius-reminiscenciákat.³³ Ferenczi is utal arra, hogy a halhatatlanságot jósoló Horatius-ódák (Carm. II. 20, Carm. III. 30) hatása megfigyelhető Petőfinél; igaz, a megfelelés néha túl általános, más forrásokkal is számolhatunk, hiszen hasonló jósla-

29 „Aequus, a, um: *Sima, Hasonló, Egyenes, Igaz*. Aequum campi: *Mező síksága*. [...] Aequus animus: *Jó tsendes elme*.” FRANCISCUS PARIZ PÁPAI, *Dictionarium Latino-Hungaricum* [...] (Nagyszombat: Collegium Academicum Societatis Jesu, 1762), 29.

30 FERENCZI, „Petőfi és Horatius”, 55.

31 Uo., 54–55.

32 BORZSÁK István, „Horatius Magyarországon”, in BORZSÁK István, *Dragma III: Válogatott tanulmányok*, 128–141 (Budapest: Telosz Kiadó, 1997), 136.

33 GÁBOR Dávid, „»Szárnyim növének s átrepültem / A levegőt, a végtelent.« Petőfi két versének horatiusi előzményei”, in *Syrinx: A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae X. országos konferenciáján elhangzott előadások*, szerk. HARCZ Klaudia, 59–74 (Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 2016); GÁBOR Dávid, „Horatiusi hatások Petőfi költészetében”, in *Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban: Vergilius, Horatius, Ovidius*, szerk. BALOGH Piroska és LENGYEL Réka, 316–323 (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2017).

tok máshol is olvashatók a magyar- és világirodalomban. A II. könyv 20. ódájában és a *Jövendölésben* is felbukkanó „szárnyra kelés gondolata” azonban egyértelműen rokon.³⁴

A *helység kalapácsában* a III. könyvet záró, Melpomenéhez szóló 30. carmen motívumainak parodisztikus felhasználásáról van szó. Gábor Dávid szó szerinti egyezéseket és hasonló motívumokat is kimutat, ilyenek például a halhatatlanság (Horatius: „non omnis moriar” – Petőfi: „élni fogok”) és a pusztító erők (Horatiusnál: „imber edax” – elemészto zivatar, „Aquila impotens” – féktelen északkeleti szél, „fuga temporum” – az idők folyása, Petőfinél: az irigység és a „feledés sötét zsákja”) motívuma.³⁵

Horatius mellett Catullus, Ovidius és Martialis³⁶ hatása merül fel a római költészetből, s ha bővítenénk a vizsgálódási keretet az antik irodalom további szerzői felé, még bőségesebb lenne a lista (például számolnunk kell Homérosz,³⁷ Platón, Seneca³⁸ és Tacitus³⁹ hatásával is). Catullusszal Petőfit elsősorban a római költőt a Petőfi-utánczók stílusában fordító Csengeri János rokonította.⁴⁰ Catullus csókversei kapcsán idézi a fordításokhoz írt jegyzetekben mint hasonlót Petőfi „újonnan felfedezett” versét, *Így ni, látod...* kezdetű népies zsánerképét⁴¹ (a hagyatékból előkerült Petőfi-verset ugyanis éppen a Catullus-fordítás megjelenésének évében közölte Csáktornyai Lajos).⁴² Catullus és Petőfi rokonítása a pozitivistá irodalomtörténet-írás szellemében nem annyira filológiai alapú, inkább a költők lelki alkatának összehasonlítására épül. Az alkati hasonlóságot hangsúlyozza Csengeri nemcsak fordítása előszavában,⁴³ hanem az *Egyetemes irodalomtörténet* rómaiakról szóló fejezetében is, mely szerint Catullus „épen úgy, mint Petőfi, egyszerű nyelven, őszintén, szépítés nélkül föltárja előttünk szívét és szíve redőit; szeretetét, gyűlöletét elementáris erővel kifejezi”.⁴⁴

34 FERENCZI, „Petőfi és Horatius”, 54.

35 GÁBOR DÁVID, „Petőfibe oltott Horatius: »Mostan akár ma megássa / Gödrömet a sírásó, / Bánom is én!«, in *Calamus: A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae IX. országos konferenciáján elhangzott előadások*, szerk. SZIKORA Patrícia, 9–18 (Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 2015), 13–14.

36 Lásd Petőfi korai Martialis-fordításait és a kritikai kiadás kommentárját: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1838–1843): Kritikai kiadás*, szerk. KISS József és MARTINKÓ András, Petőfi Sándor összes művei 1 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 29, 284–287 (a továbbiakban: PSÖM 1).

37 Lásd a *Homér és Oszian* című verset és a kritikai kiadás kommentárját: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1847): Kritikai kiadás*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Petőfi Sándor összes művei 5 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008), 131–132, 490–492.

38 Egy barátságról szóló Seneca-levél részletét Petőfi lefordította barátja, Orlai Petrich Soma részére. PETŐFI, *Vegyes művei...*, 253–254.

39 Petőfi Tacitusból fordított töredékei elvesztek, de műveiben több ponton is látszódik Tacitus hatása. Erről lásd: BORZSÁK István, „Petőfi és Tacitus”, *Antik Tanulmányok* 43 (1999): 275–276.

40 Csengeri Catullus-fordításáról: POLGÁR Anikó, *Catullus noster: Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben* (Pozsony: Kalligram, 2003), 48–84.

41 Caius Valerius CATULLUS, *Versei*, ford., tan. CSENGERI János (Budapest: Franklin-Társulat, 1880), 142–143.

42 PSÖM 2, 192.

43 „[...] mind a kettő hajthatatlan, büszke természet, erős a szeretetben, a gyűlöletben”. CSENGERI János, „Catullus: Irodalomtörténeti tanulmány”, in CATULLUS, *Versei*, 5–48, 36.

44 CSENGERI János, „Rómaiak”, in *Egyetemes irodalomtörténet: Második kötet; Rómaiak és románok*, szerk. HEINRICH Gusztáv, 1–104 (Budapest: Franklin-Társulat, 1905), 55.

Ovidius hatása (bár ezzel a szakirodalom kevesebbet foglalkozott, mint a Horatius-reminiszcenciákkal) a retorikai struktúrák szintjén és a Petőfinél hangsúlyozottan jelen lévő átváltozásmotívumokban is megfigyelhető. A metamorfózisversek (*Száz alakba...*, *Fa leszek, ha...*, *Lennék én folyóvíz...*) Ovidius *Átváltozásaihoz*, de Zrínyihez, Vörösmartyhoz, Goethehez és a népköltészethez is visszavezethetők.⁴⁵ Fried szerint „az átváltoztatás/átváltoztatottság kerettémája a Petőfi-költészet egy hányadának, kisebbik része kezelhető úgy is, mint kései-távoli leszármazottja a valamikor az antikvitásban kialakított történet szituáltsággá formált (a motívumtörténet messzi utat bejárt) változatának, jelentősebb hányada azonban a kortársi költészet kritériumainak megformálásában mutatkozik érdekeltnek”.⁴⁶ Nem tarthatunk tehát minden átváltozásmotívumot ovidiusi eredetűnek, bizonyos szöveghelyeken azonban szorosabb összefüggések is megfigyelhetők.

Havas Adolf kimutatta az *Egressy Etelke* című Petőfi-versnek ovidiusi szerkezetét a *Metamorphoses* IV. 320–326. sorával összevetve.⁴⁷ Ugyanő a *Szerelem átka* ovidiusi zárlatát már nem regisztrálja, sőt, az egész művet elhibázottnak tartja, szerinte „a *Szerelem átka* az elbeszélő nemből bizonyára leggyöngébb műve Petőfinek”, s indoklasképp azt hozza fel, hogy talán Petőfit „a tárgy nem érdekelte eléggé”, vagy „a mondai és népmesei elemet nem tudta bensőségesen összeolvasztani”.⁴⁸ Valójában a népmesei elemek és a mitikus átváltozások motívumának összeolvasztásáról van szó: Barangó népmesei feladatokat teljesít, hogy megnyerje Ildikó kezét, a zárlat, a megoldás viszont nem mesei, hanem az ovidiusi átváltozásokat idézi. A hálátlan Ildikó időközben férjhez ment Kevéhez, gyermekük is született. A féltékeny Barangó előbb karddal akar rájuk rontani, aztán meggondolja magát, és inkább az átokhoz folyamodik, azt kívánja, váljanak mindketten kővé.

Kivánom: váljatok kővé mind a ketten,
Szivetek a kintől hogy meg ne repedjen.
Te csábító férfi, a mint most kebled ég:
Azt olyan mértékben örök lángok egyék.

S te szőszegő asszony, bűnbánó könnyeid
Szünetlen folyjanak a világ végeig,
És a patakba, melly szemeidből ered,
Könnyed patakjába fuladjon gyermeked.⁴⁹

45 RATZKY Rita, „A *Szerelem gyöngyei* Bertának”, *Új Írás* 30, 3. sz. (1990): 109–115, 112–114.

46 FRIED István, „Átváltozások – lírai versben: Petőfi-versek egy csoportjáról”, *Alföld* 74, 7. sz. (2023): 71–86, 82.

47 HAVAS Adolf, „Petőfi és Ovidius”, *Egyetemes Philológiai Közlöny* 23 (1899): 478–479.

48 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei I: Elbeszélő költemények*, szerk. HAVAS Adolf (Budapest: Athenaeum R. Társulat, 1892), 408.

49 PSÖM 4, 65.

Tulajdonképpen négyes átváltozás történik, a házaspárból két, továbbra is érző kőszikla lesz (a férfiből kínjában jajgató tűzokádó, a nőből keservében forrásokot síró hegy), gyermeküket isten a völgyben fává változtatja, az átkot kimondó Barangó pedig maga is átváltozik, sötét fergetegként borong a két szikla felett. A forrásokba befulladt gyermeket kivéve a többiek kínja halhatatlan, az átváltozás csak korábbi alakjuktól fosztja meg őket, korábbi érzéseiktől azonban nem. Így van ez az antik átváltozásmítoszokban is, „az ovidiusi történetekben az átváltozott szereplők többsége (mint Lotis, Dryope, Io vagy Callisto) csak beszélni nem tud: gondolkodni és érezni továbbra is képesek”.⁵⁰ Ovidiusnál is gyakori, hogy egy ember valamilyen természeti jelenséggé alakul át, s ebben az új alakban nemegyszer valamilyen érzés vagy pillanat kimerevítését látjuk. A Petőfi-történet kapcsán leginkább Niobe mítosza juthat eszünkbe, és Niobe kősziklává változása a *Metamorphoses* VI. könyvéből. Összehasonlításként a latin szöveg egy szakaszát és Kis János próza fordítását idézzük.

orba resedit
 exanimes inter natos natasque uirumque
 deriguitque malis; nullos mouet aura capillos,
 in uultu color est sine sanguine, lumina maestis
 stant inmota genis, nihil est in imagine uiuum.
 ipsa quoque interius cum duro lingua palato
 congelat, et uenae desistunt posse moueri;
 nec flecti ceruix nec brachia reddere motus
 nec pes ire potest; intra quoque uiscera saxum est.
 flet tamen et ualidi circumdata turbine uenti
 in patriam rapta est; ibi fixa cacumine montis
 liquitur, et lacrimas etiamnum marmora manant.

(*Metamorphoses* VI. 301–312)⁵¹

Maga a' gyermektelen leül fijai', leányai's férje' holt testei között 's bujában meg merevedik. A' szellő egy szál haját sem mozdítja meg, ábrázatja' színében nem látszik vér; szemei mozdulatlanul állanak szomoru orczái felett; egész képe élet nélkül van. Még szájában is jéggé keményedik nyelve a szájpaddalással együtt, 's az erek megszűnnek verni. Sem a' nyak hajlani, sem a kar mozogni, sem a láb menni nem tud; még belső része is kő. Mindazáltal még is sir 's egy erős forgó széltől felkapatva hazájába vitetik hol egy hegy tetőhez ragadva, könnyekké olvad, 's ezek még most is folynak a' kősziklából.⁵²

50 BÉNYEI Tamás, *Más alakban: A metamorfózis lehetséges poétikai és politikái* (Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2013), 18.

51 Publius OVIDIUS NASO, *Metamorphoses*, szerk. R. J. TARRANT (Oxford: Typographeus Clarendonianus, 2004), 163.

52 Kis János, *Soproni estvék: Literatúrai vegyes gyűjtemény, Harmadik füzet: Elváltozások; Ovid költeménye (Első szakasz, I–VII könyv)* (Sopron: Özvegy Kulcsárné' betűivel, 1841), 155.

Petőfi ugyan nem részletezi az átalakulás folyamatát, de Ildikó kővé változása és a könek érző volta, mely a könnyekben nyilvánul meg, Ovidiust idézi. Közös elem a folyamat megállíthatatlansága, végeláthatatlansága is. Ovidiusnál a könnyek folyása a mítosz megtörténtének ősi idejétől máig folyamatos: „et lacrimas etiamnum marmora manant”, „s ezek még most is folynak a' kősziklából.” Petőfinél ezt keresztényesített változatban találjuk, a bűnbánathoz és a világ végéhez kötve, a könnyezés viszont nála is folyamatos, kiapadhatatlan: „bűnbánó könnyeid / Szünetlen folyjanak a világ végeig”, „a hegyből / Kiapadhatatlan két forrás buzog föl”. Niobe fájdalmát gyermekei és családja elvesztése indokolja, Ildikónál ennek helyére lép a büntudat, Barangó megbántása, ám gyermekét közben, éppen a könnyárnak köszönhetően, ő is elveszíti, így a folyamatos könnyekbe később ennek a bánata is beleérződhet.

Antik motívumokra és az ovidiusi *Metamorphoses* hatására bukkanhatunk a *Salgó* című elbeszélő költeményben is, bár a kritikai kiadás itt sem ad meg antik forrásokat.⁵³ A műbe egy Platónnak tulajdonított epigramma fordítása is be van illesztve.⁵⁴ Az ájult Perennát nézve Kompolti Dávid (az antik epigramma alapötletéből kiindulva) azt szeretné, hogy olyan nagygyá váljon a feje, mint az ég, hogy annyi szem legyen rajta, ahány csillag van ott, hogy minddel nézhessen, vagyis a nézés öröme megsokszorozódjék:

S megállt előtte s elmerülve nézte
 És lelkesedve így szólt: „Oh miért
 Fejem nem oly nagy, mint az ég, hogy annyi
 Szem volna rajt, ahány csillag van ott,
 Hadd bámulnálak valamennyivel!...”⁵⁵

Ἀστέρας εισαθρεῖς ἀστὴρ ἑμός. εἶθε γενοίμην
 Οὐρανός, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω.
 (AP VII. 669)⁵⁶

Kompolti Dávid lelkesült szavai a görög epigramma második mondatát visszhangozzák ironizált változatban: a görögben a nagy fej említése nincs benne, az alapötlet azonban ugyanaz („εἶθε γενοίμην / Οὐρανός, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω”, ’bárcsak ég lennék, hogy sok szememmel téged néznék’). Petőfi Pápán tanult egy kis ideig görögöt is, bár a bizonyítványa alapján nem túl jó eredménnyel,⁵⁷ a görög szöveg elolvasásához nyilván segítségre volt szüksége, vagy nem az eredetiből, hanem fordításból inspiráló-

53 A világirodalmi párhuzamok között Shakespeare, Byron, Shelley, Heine és id. Alexandre Dumas művei szerepelnek. PSÖM 4, 529–532.

54 A párhuzamra egy név nélkül, Sz. szignóval megjelent, rövid közlemény hívta fel a figyelmet: „Petőfi – Rajnis – Plató”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 2 (1913): 8–9.

55 PSÖM 4, 166.

56 W. R. PATON, szerk., *The Greek Anthology, Books 7–8*, Loeb Classical Library (Cambridge–London: Harvard University Press, 1993), 356.

57 A pápai bizonyítványt közli: FERENCZI, *Petőfi életrajza*, 1:226.

dott. A szakirodalomban felmerült, hogy Rájnisnak *A magyar Helikonra vezénylő kalauzban* közölt fordítását használhatta,⁵⁸ de német források is szóba jöhetnek.⁵⁹

Ugyanebben a jelenetben egy ovidiusi allúziót is találunk. Az alvó nő olyan, mint egy szobor, a nőt néző férfi pedig, akár Pygmalion, „a teremtő műhelyében” érzi magát (vö. *Metamorphoses* X. 243–297).

De én beszélek hozzád, és te nem
Hallod beszédem; mozdulatlanul
Fekszel, miként az elesett szobor.
Élsz, vagy meghaltál? oh csak meg ne halj,
Inkább hervadjon el minden virág
A föld színén, s ne légyen több tavasz!...
Hah, végre, végre nyílnak szemeid;
Milyen szemek, milly égetőn-vakítók...
Hová jutottam? hol vagyok? talán a
Teremtő műhelyében, a hol a
Napok készülnek?⁶⁰

Kompolti Dávid nyilván csak egy silány mása a művész, szobrász Pygmalionnak, a szituációt azonban ez az antik allúzió teszi még bizarrabbá. Az antik mítoszban az élettelen szobor megelevenedése isteni beavatkozásra történik meg, itt, a mítosz ironikus változatában a mitikus történet csak hasonlatként van jelen (az élettelennek tűnő, félhalott nő olyan, mint egy elesett szobor), az ájult Perenna magához térését viszont Kompolti Dávid úgy éli meg, mintha egy mitikus teremtés lenne, mintha egy új lény születne a szoborból, akár Pygmalion alkotásából.

A Pygmalion-történet hatása érezhető a *Változás* című Petőfi-versben is:

Agyag voltam, hig, engedékeny,
Egy ujjal is átszúrható;
Márvány vagyok...⁶¹

A mitológiai történetben ennek fordítottja valósul meg: az elefántcsont szobor meglágyul, benyomódik Pygmalion ujjá alatt (vö. *Metamorphoses* X. 283–286).⁶²

58 „Petőfi – Rajnis – Plató”, 8.

59 A verset Diogenész Laertiosz közli filozófus-életrajzaiban, a műnek németül Petőfi korában több kiadása is elérhető volt. Az epigramma August Borheck fordításában például így hangzik: „Du betrachtetest die Sterne, mein Stern, o wär ich der Himmel, / Wieviel Augen von mir sähen dann auf dich her-ab!” DIOGENES Laertius, *Von den Leben und Meinungen berühmter Philosophen I*, ford. August BORHECK (Wien–Praha: Franz Haas, 1807), 201.

60 PSÖM 4, 167.

61 PSÖM 4, 69.

62 A folytatáshoz, a visszapattanó golyó motívumához egy magyar forrást ad meg a kritikai kiadás, Erdélyi János *Kinizsi szobra* című versét. Uo., 365.

A közvetlen antik hatás nem mindig egyértelműsíthető, hiszen sokszor a világirodalomban több helyütt előforduló motívumokról van szó. A *Metamorphoses* egyik kulcsfontosságú része, a Pythagoras-beszéd (vö. *Metamorphoses* XV. 158–161), amint arra a kritikai kiadás is utal, hatott Petőfi *Halhatlan a lélek...* című versére, de elképzelhető közvetett hatás is (hasonló az alap gondolata például Kazinczy *Báró Wesselényi Miklós* című epigrammájának is).⁶³ Az átváltozásmotívumok mellett ovidiusi eredetű a katonai és szerelmi metaforika egymásba játszása is, mely szintén jelen van Petőfinél (például a *Szerelemnek lobogója, Félre mostan...* című versekben),⁶⁴ itt is vándortoposzról van azonban szó, mely az antik elégikusoktól kezdve Csokonain keresztül számos költőnél megtalálható.

Játék az időmértékkel

Petőfi, ahogy Devecseri Gábor lényegre tapintóan megállapítja, „könnyeden fölényes és tartalmas könnyedséggel alkalmazza, sőt rejtve is könnyeden alkalmazza az antik mértékeket”⁶⁵ Verselését a szakirodalom részletesen és sok irányból, többféle elméleti alapból (funkcionális metrika, metrumstatistika, dallamhangsúly-elmélet) kiindulva tárgyalja.⁶⁶ Ezúttal csak néhány jellegzetes példát emelünk ki, hogy jelezzük, a klasszicista költőszerep elfojtása a merev szabályokhoz kötött, a doctusságot jelző antik időmértékes formák játékos, rejtett alkalmazásában is megnyilvánul.

Petőfinél az időmértéknek nagyon fontos szerepe van; lírájában – amint azt a szakirodalom is kiemeli – „a kizárólag ütemező versek és verssorok aránya elenyésző az időmértékes-verslábazó versek és verssorok arányához mérten”.⁶⁷ Az időmértékes versformákhoz való kötődést is tanulóéveire vezethetjük vissza. Mint syntaxista – írja a költő aszódi tanárának és tanuló társainak nyilatkozataira hivatkozva Ferenczi – Petőfi „egész kedvvel gyakorolta be a classica i versnemeket s legelső ránk maradt verse distichonokban van írva”.⁶⁸ A distichon nyilván elírás, hiszen később Ferenczi is hexametrekről beszél:

63 Vö. uo., 648.

64 RATZKY, „A Szerelem gyöngyei...”, 114.

65 DEVECSERI Gábor, „Antik versforma – magyar szöveg”, in DEVECSERI Gábor, *Műhely és varázs: Görög-római tanulmányok*, 310–335 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973), 331.

66 GÁLDI László, „Jegyzetek Petőfi jambikus versformáiról”, in *Tanulmányok Petőfiről*, szerk. PÁNDI Pál és TÓTH Dezső, Irodalomtörténeti könyvtár 9, 467–494 (Budapest: Akadémiai Kiadó–Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1962); VAJDA András, „Petőfi verselésének néhány funkcionális vonása”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 77 (1973): 50–71; JÉKEL Pál és SZUROMI Lajos, *Petőfi metrumai I.* (Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1980); DEÁK-SÁROSI László, „Anapesztus vagy daktilus? Petőfi Sándor Szeptember végén és Áprily Lajos Március című versének ritmusáról”, *Magyar Nyelvőr* 147 (2023): 63–77, doi: [10.38143/Nyr.2023.1.63](https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.1.63), <https://nyelvor.mnyknt.hu/wp-content/uploads/147107.pdf>.

67 SZUROMI Lajos, *A szimultán verselés* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 7.

68 FERENCZI, *Petőfi életrajza*, 1:70.

A magyar irányban pedig annyira kitüntette magát, hogy az akkoriban szokásos búcsúzó (valedictio) megírásával és elmondásával Koren, ki ezt rendesen maga írta, most őt bízta meg. Ez a vers az egyetlen, mely aszódi tanulókorából ránk maradt; áll 54 sor hexametrből s mindenesetre tanúságot tesz a költő e korbéli érettségéről.⁶⁹

Az antik időmérték diákkori begyakorlása révén Petőfi gyakorlatot szerzett ezen a terpen, ebből fakad az időmérték könnyed és fölényes alkalmazása, mely érett verseit is jellemzi. Mivel azonban a később felvállalt költőszerepekkel ennek előtérbe kerülése nem volt összhangban, ezt a könnyed alkalmazást sokszor, amint erre a fenti Devecseri-idézet is utalt, rejtetten érhetjük csak tetten.

Az időmértékes versek esetében természetesen az antik inspirációk mellett az újkori (német, angol, francia) költők verselésének hatásával is számolnunk kell, hiszen a magyar gyakorlatnak megfelelően a „nyugat-európai”, hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozására épülő, rímes formákat is időmértékesen, vagyis hosszú és rövid szótagok váltakoztatásával szokás visszaadni. A hexametereken (például *Az ítélet, Levél Arany Jánoshoz*), a disztichonokon (például *A bokor a viharhoz*) és az említett, egyedi esetnek számító, korai, szapphói versszakokban írott versen⁷⁰ kívül azonban a többi esetben két verselési rendszer egymásba játszásával, vagyis a szimultaneitás jelenlétével számolhatunk. Ebből és a költő metrikai kísérletező kedvéből is fakad, hogy a Petőfi-versek metrikai értelmezése több irányból megvalósítható.

Petőfi előszeretettel játszik el a daktilusok és az anapesztusok egymásba áramoltatásával, ezt több (nem egy értelmezői vitát is kiváltó) verse is mutatja. *A Játszik öreg földünk...* című vers⁷¹ már címével, kezdősorával is a játékra utal, s ha megfigyeljük a szöveg metrikai struktúráját, világossá válik, hogy a játék nemcsak a költeményben tematizált „pajkos enyelgés” szintjén, hanem formai szempontból is lejátszódik előttünk. A három strófára oszló, kereszttrimes vers a szokásos sortördeléssel daktilikus és anapesztikus lejtésű sorokat váltakoztat (bár természetesen más verslábbeosztás is lehetséges):⁷²

Játszik öreg földünk

- ∪ ∪ | - - | -

Fiatal sugarával a napnak;

∪ ∪ - | ∪ ∪ - | ∪ ∪ - | -

69 Uo., 1:95.

70 PETŐFI Sándor, [Bűvölön hangzik dalod], in PSÖM 1, 13.

71 PSÖM 3, 133.

72 Szuromi Lajos (hogy a daktilikus és anapesztikus sorok egy versen belüli keveredését elkerülje) a páratlan sorokban choriambus és spondeus kapcsolatát látja (olyan esetekben, ahol az első daktilust spondeus követi, például az első és a harmadik sorban), ezzel a versnek az anapesztikus lejtése erősödik, hiszen ahol egy sorban két daktilus is volt (a daktilikus és anapesztikus sorokat váltakoztató beosztásban), például a vers 7. sorában, ott a choriambus beiktatásával egy choriambust és egy anapesztust kapunk. SZUROMI Lajos, „Arany János: *Tetemre hívás*: Metrikai elemzés”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974): 461–467, 462.

Pajkos enyelgés közt
 - ∪∪| - -| -
 Egymásnak csókokat adnak.
 - -| - -|∪∪-| -

A Duna hullámin,
 - ∪∪| - -| -
 Bércén, völgyén a vidéknek,
 - -| - -|∪∪-| -
 Tornyokon, ablakokon,
 - ∪∪| - ∪∪| -
 Mindenhol csókjaik égneek.
 - -| - -|∪∪-| -

Oly jó kedvű a nap
 - -| - ∪∪| -
 Jöttén, jó kedvű lementén:
 - -| - -|∪∪-| -
 Mintha nem is látná
 - ∪∪| - -| -
 Sírhalmodat, édes Etelkém!
 - -| ∪∪ -|∪∪-| -

Ha azonban az egymás követő két-két sort egymás mellé tördeljük (vagyis kiiktatjuk a „metrikai enjambement”-okat⁷³), páros rímelésű, szabályos daktilikus hexametereket kapunk, penthémimerész metszetekkel:

Játszik öreg földünk || Fiatal sugarával a napnak;
 - ∪∪| - -| - ||∪∪| - ∪∪| - ∪∪| - -
 Pajkos enyelgés közt || Egymásnak csókokat adnak.
 - ∪∪| - -| - || - | - -| - ∪∪| - -
 A Duna hullámin, || Bércén, völgyén a vidéknek,
 - ∪∪| - -| - || - | - -| - ∪∪| - -
 Tornyokon, ablakokon, || Mindenhol csókjaik égneek.
 - ∪∪| - ∪∪| - || - | - -| - ∪∪| - -
 Oly jó kedvű a nap || Jöttén, jó kedvű lementén:
 - -| - ∪∪| - || - | - -| - ∪∪| - -
 Mintha nem is látná || Sírhalmodat, édes Etelkém!
 - ∪∪| - -| - || - | - ∪∪| - ∪∪| - -

73 A kifejezést Szuromi Lajos használja tanulmányában: uo., 462.

Petőfi verssor- és strófabesztása a rímelésre, a strofikus lekerekítésekre irányítja a figyelmet, elrejtve azt az iskolás pedantériát, melyet a mindig egyforma, latinos sormetszeteket használó hexameterek mutatnak.

Más jelleggel játszik Petőfi a daktilusokkal és az anapestusokkal a *Szeptember végén* című versben, mely egyesek szerint egyértelműen anapestusos vers, mások az ütemelőző beiktatásával daktilusiként értelmezik,⁷⁴ sőt, olyan javaslat is született, mely szerint a verset amfibrachikusan kellene skandálni.⁷⁵ A vitát legújabban Deák-Sárosi László újította fel, aki az ógörög metrikára hivatkozva amellet érvel, hogy a vers daktilikus alkmani tetrameterekből áll.⁷⁶ Az ógörög lírai daktilusok jellemzője, hogy „az első dactylust anceps vagy két breve előzheti meg”, ezt nevezi Szepessy Tibor verstanában „előké”-nek, s megjegyzi, hogy a verset az előké miatt „sokszor csak az egész metrikai kontextus figyelembevételével lehet megkülönböztetni az anapaestusoktól”.⁷⁷ Természetesen Petőfi verse a rímelés és a szimultaneitás révén is más jelleget kap, mint az ókori lírai daktilusok, az ókori „előké” plusz szótagjai pusztán időmértékes jellegűek (nem kell egyszótagos szavaknak vagy értelmileg, hangsúly szerint leválaszthatóknak lenniük, így az „ütemelőző” és az „előke” terminusok nem tekinthetők szinonimáknak), a hasonlóság azonban elgondolkodtató (még ha Petőfi nem is jutott a görög nyelvben olyan magas szintre, hogy közvetlen inspirációt feltételezhetnénk).

A versforma leépítésének, ugyanakkor a daktilusokkal és az anapestusokkal való játéknak példája *A helység kalapácsa* is, melyben – amint azt a költő verselését funkcionális szempontból vizsgáló Vajda András megállapítja – „a hexameter szétszabdalásával a költőnek egyrészt módja nyílik arra, hogy ereszkedő (daktilikus) sorokat emelkedőkkel (anapestikusokkal) váltogatva tetszés szerint alkalmazza a lejtést a tartalmi elemek változásaihoz”.⁷⁸ Gáldi *A helység kalapácsát* a heterometrikus formák között tárgyalja, melyeknek szerinte „közös sajátága természetesen jambikus jellegük”.⁷⁹ Petőfi „hexameter-reminiscenciákat (főleg ilyen jellegű sorzárlatokat) ötvöz alapján véve jambusi fogantatású ritmusokra”.⁸⁰ Pándi Pál „billegő ritmikáról” beszél, a hexameter paródiájáról,⁸¹ Kiss József úgy fogalmaz, hogy Petőfi műve „magát a méltóságteljesen hömpölygő hexametert is gyanúba keveri”.⁸² A töredékek egybeolvasva néha teljes hexametert is kiadnak: „Nem maradt el / A béke barátja / Bagarja uram sem”.⁸³ A sorok

74 *A Szeptember végén* metrikai értelmezéseit összefoglalja, és saját elemzésében a verset monometrikus anapestusosiként értelmezi: SZUROMI, *A szimultán verselés*, 267–271.

75 BÁCSKI György, „Még nyílnak a völgyben...”, *Filológiai Közöny* 9 (1963): 430–432.

76 DEÁK-SÁROSI, „Anapestus vagy daktilus?”, 63–64.

77 SZEPESSY Tibor, *Bevezetés az ógörög verstanba* (Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 2013), 104.

78 VAJDA, „Petőfi verselésének...”, 56.

79 GÁLDI, „Jegyzetek Petőfi jambikus...”, 488.

80 Uo., 486–487.

81 PÁNDI Pál, „A helység kalapácsa”, *Kortárs* 3 (1959): 867–881, 870.

82 KISS József, „A helység kalapácsa: Elemző tanulmány”, *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 31 (1979): 371–410, 404.

83 PSÖM 2, 77. Módszertani tanulmányában egy verstani feladat részeként idézi: PÁLA Károly, „Az eposz és a komikus eposz: Petőfi Sándor: *A helység kalapácsa*; A problémacentrikus irodalomtanítás egy lehetséges modellje”, *Iskolakultúra* 3, 8. sz. (1993): 14–21, 19.

metrikai enjambement-ok nélkül viszont, ha nem tagoljuk verslábakra őket, gyakran egy-egy pherekreáteus vagy adóneus kólomból állnak:

Mily lárma riasztja	
- - ∪∪- -	(fejetlen Ph)
Egyszerre az egyház	
- - ∪∪ - -	(fejetlen Ph)
Temetői nyugalmát!	
∪ ∪-∪ ∪ - -	(Ph)
És rázta hiába.	
- - ∪∪- -	(fejetlen Ph)
Éles eszével	
- ∪∪ - -	(Ad)
Átlátta azonnal	
- - ∪∪ - -	(fejetlen Ph)
Téged híva segédül,	
- - - ∪∪ - -	(Ph)
Lelki jelenlét!	
- ∪∪ - -	(Ad)
S kére: ne hagyj el. ⁸⁴	
- ∪ ∪ - -	(Ad)

Petőfi korának verstani elméletírása elitéli az antikos időmértéket, idejétmúltnak, magyartalannak tartja, megpróbálja mindegy preskriptív jelleggel a költői gyakorlatot is efelé terelni. Ám „a verstan és verselés homogenizált megmagyarosítása”, ahogy erre Margócsy István rámutatott,⁸⁵ a gyakorlatban soha nem járt sikerrel, s ezt még a leginkább népieseknek tartott költők, mint Petőfi, műveinek verstani elemzése is egyértelműen kimutatja. Elméletben, összegyűjtött verseihez írt előszavában maga Petőfi is azt válaszolja a verseiben latin metrumot és német cadentiát keresőknek, hogy az ő verseiben ilyen nincs, de nem is akarta, hogy „szorosan legyen”, hiszen a magyar vers most alakul, „ő nem megtanulni akarja a magyar vers- és rímtant, hanem saját költői ösztönéből megcsinálni”.⁸⁶ Petőfi nem az idegen verstani inspirációt utasítja el általában, hanem az idegen minták szabályainak szoros követését. Az ösztön, mely vallomása szerint „az igazi magyar versformához” vezet, a szabályok szabad átalakítását, az önfeledt játék örömét is magában foglalja, nem zárva ki az antikos időmértékkel való játékot sem.

84 A példák az első énekből valók: PSÖM 2, 71–72.

85 MARGÓCSY István, „Eszmék a' magyar verstan átalakításához”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 110 (2006): 99–107, 104.

86 Uo., 105.

Példáinkból is látható, hogy a világirodalmi inspirációk között az antik háttér feltárásának is fontos szerepe lehet egyes Petőfi-szövegek mélyebb értelmezése szempontjából akkor is, ha ezek az elemek kontrasztíve (például a horatiusi életfilozófiával való szembefordulásban) nyilvánulnak meg, akkor is, ha népmesei vagy mondai elemek közé rejtetten, a tragikus vagy ironikus hatást fokozandó jelennek meg egyes költeményekben (például a *Szerellem átka* vagy a *Salgó* esetében). A tanultságot álcázó, ugyanakkor az álca mögött is felmutató gesztusok arra is felhívhatják a figyelmünket, hogy a szerzői önvallomások mögöttes tartalmaira is erőteljesebben odafigyeljünk.